

Канцэптуальнасць крытычных артыкулаў Максіма Багдановіча ў святле
«нашаніўскага» працэсу

На пачатку XX стагоддзя ў газеце «Наша ніва» друкаваліся такія таленавітыя публіцысты, як Л. Гмырак, А. Навіна, С. Палуян і іншыя, якія прыйшлі ў літаратуру разам з М. Багдановічам. Даравітымі публіцыстамі былі і заснавальнікі беларускай літаратуры Цётка, Я. Купала, Я. Колас, Зм. Бядуля, М. Гарэцкі, А. Гарун. На фоне гэтых выдатных постацей публіцыстычныя выступленні Багдановіча вызначаліся глыбінёй аналізу, арыгінальнасцю ідэй, дакладнасцю ацэнак і высноў.

«Нашаніўская» публіцыстыка, да якой належаў М. Багдановіч, была пераважна пісьменніцкай творчасцю, бо тады яшчэ яна не стала справай «чыста» прафесійнага публіцыста. Асноўнай праблемай беларускай публіцыстыкі «нашаніўскай» пары, як і ўсёй беларускай літаратуры, было нацыянальнае адраджэнне, якое ставіла сваёй задачай адрадзіць нацыянальную мову народа, яго літаратуру, мастацтва і духоўную культуру, самасвядомасць нацыі.

Крытычна-публіцыстычная творчасць М. Багдановіча - найкаштоўнейшая скарбніца думак, разважанняў, прапаноў для развіцця нацыянальнай культуры.

Развіццё любой нацыянальнай культуры немагчыма без развіцця нацыянальнай мовы, якая з'яўляецца неад'емнай часткай духоўнай культуры. Пытанне аб беларускай мове напачатку XX ст. было адным з галоўных у справе нацыянальна-культурнага руху. Як вядома, беларуская мова доўгі час знаходзілася ў заняпадзе, на ёй забаранялася пісаць, друкаваць кнігі. М. Багдановіч і яго паплечнікі добра разумелі значэнне нацыянальнай мовы для свайго народа і ўсім і сіламі дабіваліся таго, каб родная мова ўвайшла ва ўсе сферы жыцця.

У літаратурна-крытычным артыкуле «Кароткая гісторыя беларускай пісьменнасці да XVI стагоддзя» М. Багдановіч падкрэсліў, што, развіваючыся пад уплывам мясцовых гаворак, наша нацыянальная мова арыгінальная, адметная па сваім паходжанні і фарміраванні ад расейскай, што яна ніякі не дыялект расійскай, як гэта імкнуліся тады даказаць многія вучоныя-мовазнаўцы. Адзначым, што такую думку мастак слова выказаў у той час, калі беларускае пісьмовае слова толькі-толькі пачало прабіваць сабе шлях да існавання ў грамадстве.

Каб пашырыць ідэю нацыянальнага адраджэння, Багдановіч успамінаў перыяд Вялікага княства Літоўскага, той час, тую «залатую пару», калі наша мова развівалася самастойна і плённа: «... на беларускай гаворцы ішоў суд, пісаліся акты і граматы, вяліся перагаворы з чужаземнымі гасударствамі, па-беларуску размаўлялі і вялікія князі і баяры, нават літоўцы родам...» [1, с.205]. Прачытаўшы прыведзеныя радкі, кожны беларус зможа адчуць гонар за сваю нацыянальную мову, сваю духоўную спадчыну і культуру.

Дзеячы беларускага нацыянальна-культурнага руху пачатку XX ст. добра ўсведамлялі, што сапраўднае адраджэнне нацыі адбудзецца толькі тады, калі родная мова загучыць у школах і ва ўсіх дзяржаўных установах. Таму трэба пераканаць беларусаў, якіх стагоддзямі адвучвалі ад роднай мовы, што любая, у тым ліку і беларуская мова – гэта духоўная каштоўнасць народа, сродак і крыніца яго нацыянальнага Адраджэння. Вацлаў Ластоўскі ў артыкуле «Што трэба ведаць кожнаму беларусу?» пісаў: «Наша мова адна з найчысцейшых у славянскай сям’і мова. Яна пекная, мілагучная, вельмі спеўная і гібкая, пра што надаецца вельмі да паэзіі і спеваў» [2, с.5]. Падкрэсліўшы прыродную прыгажосць беларускай мовы, ён далей гаворыць пра самастойнасць і даволі прыстойны яе ўзрост. Гэта дае публіцысту права гаварыць пра раўнапраўнасць беларускай мовы сярод усіх славянскіх.

Характарызуючы агульны стан нацыянальнай культуры і свядомасці беларусаў, выдатны дзеяч нацыянальна-культурнага адраджэння пачатку XXст. Язэп Лёсік у артыкуле «Роднае слова і яго значэнне» гаворыў: «... родная мова – гэта душа народа, яго скарб, багацце і аздаба. Толькі праз асвету ў роднай мове мы дойдзем да лепшай долі...» [3, с.280]. Зразумела, пакуль у народа ёсць мова – датуль жыве і народ, грацягваецца яго развіццё, рухаецца наперад і яго культура і навука. У сувязі з гэтым варта нагадаць словы Ядвігіна Ш. з артыкула «Хто чым можа – хай дапаможа!»: «Родная мова – гэта кроў народа...» [6, с.301].

Папярэднік і сябра Максіма Багдановіча, Сяргей Палуян, у артыкуле «З нашага жыцця» прыходзіць да высновы: «... Нам у першую чаруду трэба адрадзіць сваю мову. Толькі тады ў нас будзе якоесь асобнае нацыянальнае жыццё, бо асобная мова – гэта і ёсць форма нацыянальнай асобнасці. Толькі адрадзіўшы мову, мы зможам паставіць на цвёрды грунт наш рух» [5, с.48].

Відавочна, што на светапогляд чалавека, яго характар і паводзіны ўплываюць не толькі кліматычныя ўмовы, гістарычныя падзеі, геаграфічныя абставіны, але і нацыянальная мова, што дапамагае фарміраванню народа як нацыі, як самабытнага этнасу.

Янка Купала таксама гарача адстойваў ідэю адраджэння роднай мовы, беларускай кніжнасці. У артыкуле «Ці маем мы права выракацца роднай мовы», апублікаваным на старонках «Нашай нівы» ў 1914 г. (артыкул датуецца 1910 годам), ён пісаў: «Ачуняць, глянуць па-арлінаму смела, дружна на свет белы, загаманіць праўдай цэламу свету громка, свабодна мы зможам толькі тады, калі пад саламянымі стрэхамі нашых хат зойме пачэснае месца наша родная беларуская кніжка» [4, с.186]. Беларускі класік разумеў, вялікае значэнне беларускага друкаванага слова ў культурна-нацыянальным руху, таму так усхвалявана і заклікаў «не выракацца роднай мовы», бо гэта не толькі гістарычная памяць і даніна бацькаўскім традыцыям, але і магутны сродак развіцця нацыі, вызвалення ад нацыянальнага прыгнёту.

Максім Багдановіч ніколі не стаяў у баку ад адраджэнскай плыні беларускай літаратуры. Ён пашырыў гэтую тэматыку, бо даследаваў не толькі беларускае, але і агульнаславянскае адраджэнне. Аналіз публіцыстыкі мастака слова паказвае, што праблема адраджэння нацыянальнай культуры

была прыярытэтнай у яго творчасці. Гэтай праблеме прысвечаны такія артыкулы, як «Сталецце руху беларускага народа», «Беларускае адраджэнне», «Беларусы», «Хто мы такія?», «На беларускія тэмы», «Беларускі бежанскі прыют», «Аб веры нашых прашчураў», «Новая інтэлігенцыя», «Галіцкая Русь», «Чырвоная Русь», «Львоў», «Угорская Русь», «Браты-чэхі» і іншыя.

Калі ўспомніць, што беларуская літаратура пачатку XX ст. амаль не выходзіла за межы сваёй краіны, амаль не перакладалася на іншыя мовы, а нашы крытыкі друкаваліся ў беларускім друку, то трэба прызнаць, што Багдановіч-публіцыст выступаў у ролі беларускага прамойцы, які звяртаўся да расійскай публікі, бо многія яго публіцыстычна-крытычныя творы выходзілі ў рускіх выданнях «Голос», «Жизнь для всех», «Русский экскурсant», «Национальные проблемы» і іншых.

У артыкуле «Беларускае адраджэнне» наш паэт вызначыў цікавую заканамернасць развіцця беларускай культуры ў кантэксце агульнага еўрапейскага прагрэсу, зазначыўшы, што беларуская культура не з'яўляецца простым варыянтам культуры вялікарускай [1, с. 259]. Гэта сцвярджэнне абвяргала домyselы фальсіфікатараў нашай гісторыі, якія імкнуліся даказаць, што беларуская і руская культуры выраслі і развіваліся з аднаго кораня і ў аднолькавых умовах, што беларуская культура – гэта паўтарэнне рускай.

Другая частка артыкула «Беларускае адраджэнне» прысвечана пытанням літаратуры ў кантэксце агульнага сацыяльна-палітычнага і культурнага руху. Тут М. Багдановіч апярэдзіў свой час, прапанаваў гістарычную канцэпцыю развіцця беларускай культуры, што не страціла і сёння сваёй навуковай значнасці.

Вялікую ўвагу наш публіцыст надаваў развіццю беларускага мастацкага слова, шчыра радаваўся нараджэнню новых літаратурных сіл, падтрымліваў таленавітых пісьменнікаў крытычнымі артыкуламі і рэцэнзіямі. У сваіх літаратурна-крытычных працах «За тры гады» (агляд беларускай класнай пісьменнасці 1911 – 1913 гг.), «Новы перыяд у гісторыі беларускай літаратуры», «Глыбы і слаі» і інш. літаратуразнавец развенчвае міфы, створаныя рускімі і польскімі шавіністамі, аб нібыта спрадвечнай адсталасці беларусаў, іх няздольнасці да самастойнага нацыянальнага развіцця, да мастацкай творчасці. М. Багдановіча радаваў і той факт, што ў беларускую літаратуру прыйшлі ўжо не «пісьменнікі-аднаднеўкі», а сапраўдныя таленты, якія сваімі творамі пашыраюць межы нацыянальнай літаратуры новымі тэмамі, вобразамі, вызначаюць адпаведныя задачы. У сувязі з гэтым ён адзначыў творчасць Я. Купалы, Я. Коласа, Ядвігіна Ш., А. Гаруна, Ц. Гартнага, Цёткі, Зм. Бядулі і інш., якія сапраўды сталі выдатнымі пісьменнікамі.

Разам з М. Багдановічам у пачатку XX ст. думалі пра культурнае адраджэнне Беларусі і многія дзеячы гэтага руху. Сярод іх быў С. Палуян, які лічыў, што «адраджэнне любога народу пачынаецца з нараджэння ў яго сваёй уласнай літаратуры. Калі гэта так, то можна сказаць і наадварот: разам з нараджэннем нацыянальнай літаратуры адраджаецца і замёршы дух нейкага

народу, бо літаратура з'яўляецца паказчыкам духоўнага жыцця яго» [5, с.94]. Для беларускага народа літаратура з'яўлялася галоўным арганізуючым пачаткам, крыніцай духоўнага самавызначэння нацыі, асноўным фактарам у фарміраванні самасвядомасці, паказчыкам культурнага сталення.

Важнае значэнне для пашырэння нацыянальнай ідэі М. Багдановіч надаваў перыядычнаму друку. Асабліва ён вызначыў дзейнасць газеты «Наша ніва», гаворачы, што яна вяла заўсёды нястомную асветніцкую працу сярод насельніцтва краю. Крытык зазначыў, што «Наша ніва» для многіх тысяч беларусаў з'явілася першай газетай, якую яны прачыталі на роднай мове, што несумненна, спрыяла росту іх нацыянальнай самасвядомасці.

Высока ацэньваючы дзейнасць «Нашай нівы», А. Навіна адзначыў, што газета стала галоўнай трыбунай нацыянальнага адраджэння беларусаў. Ядвігін Ш. назваў газеты сапраўдным «люстрам жыцця беларускага народа» [6, с.301].

М. Багдановіч звярнуў увагу і на яшчэ адну вельмі важную ролю «Нашай нівы». Яна садзейнічала згуртаванню вакол сябе ўсіх літаратурных сіл у той час на Беларусі і тым самым спрыяла нараджэнню новай народнай інтэлігенцыі. Тут друкаваліся Я. Колас, Я. Купала, Цётка, Зм. Бядуля, М. Гарэцкі, Ц. Гартны, ну і, вядома, М. Багдановіч. Супрацоўнікі рэдакцыі падтрымлівалі сувязі з вядомымі вучонымі, такімі, як А. Шахматаў, Я. Карскі, М. Доўнар-Запольскі. На старонках «Нашай нівы» друкаваліся карэспандэнцкія лісты чытачоў, дзе ўзнімаліся пытанні аб стварэнні нацыянальнай школы і ўвядзенні беларускай мовы ў вучэбны працэс.

Артыкулы М. Багдановіча сёння застаюцца ўзорам формы і паўнаты зместу. Гістарычная практыка многіх народаў даказала правільнасць вывадаў нашага класіка наконт неабходнасці адраджэння для самабытнага жыцця народа як нацыі: веланне сваёй культуры, гісторыі, мовы, традыцый і звычаяў, вырашэнне пытання нацыянальнага і інтэрнацыянальнага.

Літаратура:

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : У 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2 : Мастацкая проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды.
2. Ластоўскі, В. Што трэба ведаць кожнаму беларусу? / В. Ластоўскі // Што трэба ведаць кожнаму беларусу : Зб. артыкулаў. Выд. «Вольнае Беларусі». – Менск : Друк. А.Я. Грынблята, 1918.
3. Лёсік, Я. Творы / Я. Лёсік. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1994.
4. Купала, Я. Збор твораў : У 7 т. / Я. Купала. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – Т. 7 : Пераклады п'ес; Публіцыстыка, Пісьмы; Летапіс жыцця і творчасці.
5. Палуян, С. Лісты ў будучыню : Проза, публіцыстыка, крытыка / С. Палуян. – Мінск : Маст. літ., 1986.
6. Ядвігін, Ш. Выбраныя творы / Ядвігін Ш. – Мінск : Маст. літ., 1976.